

**Əliyeva İradə Bəbir qızı<sup>44</sup>, Əliyeva Nüşabə Əjdər qızı<sup>45</sup>**  
**HÜSEYN ABBASZADƏNİN NƏSRİNDƏ MÜHARİBƏ MÖVZUSU**

Hüseyn Abbaszadənin yaradıcılığı XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında əhəmiyyətli yer tutur. Yazıçı müharibəni öz əsərlərində əks etdirən sənətkar kimi daha çox şöhrət qazanmışdır. Əlbəttə, Hüseyn Abbaszadənin dinc quruculuq işlərindən, sosial və mənəvi - əxlaqi problemlərdən bəhs edən əsərlərində vardır. Ancaq müharibə mövzusu yazıçının yaradıcılığının ana xəttini, əsas qayəsini təşkil edir. Bu da təsadüfi deyildir. Hüseyn Abbaszadə Böyük Vətən müharibəsinin fəal iştirakçısı olmuş, dəfələrlə yaralanmışdır. Müalicə olunduqdan sonra yenidən döyüşən ordu sıralarına qayıtmış, igidliklə vuruşmuş, orden və medallarla təltif olunmuşdur. Döyüşlərin birində ağır yaralanmış, müalicə olunduqdan sonra tərxis olunmuş, Azərbaycana – Bakıya qayıtmışdır. Bir müddət müxtəlif qəzet və jurnallarda əməkdaşlıq etmişdir. Bədii yaradıcılığa müharibə mövzusunda yazdığı kiçik hekayələrlə başlamışdır. Ancaq yazıçı mövzusu müharibədən götürülmüş povestlərində daha çox yaradıcılıq uğurları qazanmışdır. “Uzaqdan gələn qonaq”, “Siz haradansınız, müsyö Abel”, “Onu tanımadılar”, “Dörd bazar günü” və digər povestlərində yazıçı müharibə dövrünün dəhşətlərini canlandırmağa nail olmuşdur. Həm də müharibənin doğurduğu bəlalər, müharibə iştirakçılarının dinc dövrdəki çətinlikləri, əzab - əziyyətləri, problemləri yazıçının nəzər – diqqətindən yayınmamışdır. “Hüseyn Abbaszadənin əsərlərində Böyük Vətən müharibəsinin sərt həqiqətləri əks etdirilmişdir. Bu yazıçının müharibə mövzusunda yazan sənətkarlardan fərqləndirən əsas cəhətdir” (3, s.250) Digər tərəfdən Hüseyn Abbaszadə mümkün qədər həyat həqiqətlərinə sadıq qalmış və bədii təxəyyülün imkanlarından səmərəli şəkildə istifadə etmişdir. Hüseyn Abbaszadənin uğur qazanmasının səbəblərindən biri də yuxarıda göstərilənlərdir. Bir faktı da qeyd etmək yerinə düşər ki, yazıçının həmişə müharibə illərində yaralanmış, həlak olmuş və müxtəlif səbəblərdən xarici ölkələrdə yaşamağa məcbur edilmiş azərbaycanlıların taleyi narahat edirdi. Bu mənada “Uzaqdan gələn qonaq” povestinin maraqlı süjet xətti vardır. Ailənin yeganə oğlu olan Cavanşir könüllü olaraq Böyük Vətən müharibəsinə yollanmışdır. Müxtəlif cəbhələrdə igidliklə vuruşmuşdur. Döyüşlərin birində ağır yaralanmış və almanlara əsir düşmüşdü. Əvvəllər ailəsinə tez- tez məktublar yazırdı. Azərbaycanda atası, anası və bacısı qalmışdı. Yazdığı məktublarında bacısı Nəzirəyə qiymətli məsləhətlər verir, dərslərini yaxşı oxumasını, ata- anasını incitməməyi tövsiyə edirdi. Qəflətən məktublarının arası kəsildi. Uzun müddət Cavanşirdən xəbər- ətər çıxmırdı. Atasını Qurban kişinin, anasını Mürvət qarının, bacısını Nəzirənin dilindən Cavanşir kəlməsi düşmüşdü. Ümidlərini tamamilə üzmüşdülər... Düşünürdülər ki, Cavanşir ata – anasını unudan oğullardan deyil. Sağ olsaydı, yaqın ki, çoxdan gəlmişdi... Həqiqətən alın yazısı vardır. İnsanın sonrakı taleyini Allahdan başqa heç kim bilmir... Kim bilirdi ki, Azərbaycanda anadan olan Cavanşir İtaliyanın azadlığı uğrunda mübarizədə həlak olacaq, məzarının harada olması da bilinməyəcəkdir... Müharibədən təxminən 20 il sonra Cavanşirin adını Cavanşir qoyduğu, italiyansayağı Cavanşiro kimi səslənən oğlu atasının Vətəninə - Azərbaycana gələcəkdir! Bunu kim təəvvür edə bilirdi? Cavanşir alman əsirliyindən qaçıb İtaliyada fəaliyyət göstərən partizan hərəkətinə qoşulmuşdu. Alman faşistlərinə qarşı mərdliklə, igidliklə vuruşmuşdu. Döyüş tapşırıqlarını nümunəvi şəkildə yerinə yetirdiyinə görə partizanlar arasında böyük hörmət və nüfuz qazanmışdı. Taleyin gərdisinə bax. Cavanşir təsadüfi görüş nəticəsində uzaq İtaliyada həqiqi sevgisini tapır. Daha dəqiq desək, uzaqdan gələn azərbaycanlı oğlan yerli italiyan qızına vurulur. Onların ilk tanışlığında qərribə tarixcəsi vardı. Cavanşirin partizan dəstəsindəki döyüş yoldaşı Francesko italiyan idi. Tez- tez və gizli şəkildə ailəsinə baş çəkirdi. Bir dəfə Cavanşir də onunla gəlmişdi. Franceskonun qızı Feliçə əvvəlcə Cavanşirin rus olduğunu zənn edirdi. Sonra Francesko bildirdi ki, Cavanşiro rus deyil, qafqazlıdır. Onlar da bizim italiyanlar kimi qarabənizdirlər. Bu hadisədən sonra Cavanşir bir neçə dəfə onların evinə gəldi. Feliçeni valideynləri çox sevirdilər. Təsadüfən onun adını Feliçə- xoşbəxt qoymamışdılar. Feliçenin yeganə qardaşı Pedro Stalinqradda həlak olmuşdu. Ona görə də valideynləri Feliçenin üstündə əsim- əsim əsirdilər... Feliçə hiss edirdi ki, son zamanlar təkcə atası üçün deyil, həm də Cavanşiro üçün dənizdir. Bu fikri hər vasitə ilə özündən uzaqlaşdırmağa çalışırdı. Ancaq gəncliyin coşub- daşan arzularını cilovlamaq, gizlətmək mümkün idi? Cavanşironun baxışlarından, altıdan – altıdan baxmasından hiss olunurdu ki, o da Feliçeni sevirdi. Feliçə xatırlayırdı ki, Cavanşiro italiyan dilini pis bilirdi. Dil öyrənmək bacarığı qətiyyən yox idi. Bir dəfə otaqda tək qalmışdılar. “Cavanşiro ehmalca əlimdən tutdu, barmaqclarımı tumarladı. Özü də bərk qızardı, İtaliya sözlərinin qol-qabırğasını sındıra- sındıra dedi:

- Davadan sonra mənimlə gedərsənmi, Feliçə?

Mən heyrətlə soruşdum:

- Hara?

- Mənim vətənimə, Azərbaycana...

Ona cavab vermədim, ürəyim elə yeyin-yeyin döyündü ki... Özümü itirən kimi oldum... Cavanşiro qarşımda müticəsinə durub məndən cavab gözləyirdi. Mən ona nə deyəydim?! Fərəhdən az qaldı ki, dilim tutulsun. Otaqdan dəhlizə qaçıb əllərimlə üzümü örttdüm. Yanaqlarım köz kimi alışıb-yanırdı”. (1, s.230) İlk dəfə idi ki, Feliçeye sevgi elan olunurdu. Növbəti dəfə gələndə Cavanşiro utana – utana bildirdi ki, onu sevdiyini Franceskoya söyləmişdir. Onlar ata – ananın xeyir- duasından sonra evləndilər. Həqiqətən bir- birlərini çox sevirdilər. Feliçenin dediklərinə görə

<sup>44</sup> ORCID: 0009-0000-9925-7890 Azərbaycan Tibb Universiteti Baş müəllim [iradaazeri@mail.ru](mailto:iradaazeri@mail.ru)

<sup>45</sup> Azərbaycan Tibb Universiteti Baş müəllim [nuşabe.aliveva@bk.ru](mailto:nuşabe.aliveva@bk.ru) ORCID: 0009-0008-5052-4722

Cavanşir çox tərbiyəli, mərifətli, qanacaqlı oğlan idi. Deyəsən, azərbaycanlılar uşaqları çox sevirdilər. Cavanşir, hətta, gələcək uşaqlarımız üçün ad da seçmişdi. Cavanşir qızımızı Cəvahir, oğlumuzu isə Cavanşir adlandıрмаğı planlaşdırmışdı. Feliçə Cavanşirə övladı olacağını deyəndə necə də sevindi. Feliçeni dönə- dönə qucaqlayıb öpdü... Feliçə həqiqətən müharibədən sonra Cavanşirə ilə birlikdə Azərbaycana getmək fikrini qətiləşdirmişdi. Baxmayaraq ki, valideynlərindən uzaq, ayrı yaşamağı təsəvvürünə gətirə bilmirdi. Lakin Cavanşirə ilə bir yerdə olacağını düşünəndə ürəyindəki etiraz duyğuları dərhal susdurulurdu. Feliçə həqiqətən xoşbəxtliyin zirvəsində idi. Ancaq bu xoşbəxt günlər uzun sürmədi. Françesko və Cavanşirə təxminən bir aya yaxın müddətdə görünmədilər. Səs yayılmışdı ki, almanlarla partizanlar arasında şiddətli döyüşlər baş vermişdir. Hər iki tərəf çoxlu itkilər vermişdir. Françesko evə tək qayıtdı. Yaman biki idi. Mətbəxdə həyat yoldaşı ilə sakitcə danışdı. Cavanşirənin həlak olmasını Feliçədən gizlətməyi qərara almışdılar. Ancaq Feliçə Cavanşirənin həlak olduğunu eşitdi. Valideynlərindən ondan hecnəyi gizlətməməyi xahiş etdi. Onlarda həqiqəti Feliçəyə bildirdilər. Son döyüşlərin birində Françesko da həlak oldu. Ailə başsız qaldı. Anası Feliçəyə nə qədər gec deyil uşağı tələf etməyi xahiş etdi. Çətin zamanlar gəlmişdi. Hər yerdə aclıq, fəlakət hökm sürürdü. Feliçə çətinliklə də olsa oğlu Cavanşirəni böyütdü. Həyat yoldaşı Cavanşirədən sonra bir də ailə qurmadı. Həyatını oğluna həsr etdi. Təxminən bir neçə ildən sonra paytaxta- Romaya köçdülər. Cavanşirə atasına çox oxşayırdı. Həmişə anasından atası haqqında soruşardı. Cavanşirə böyüyəndən sonra atası haqqında daha çox məlumatlar öyrənmək istəyirdi. Bu məqsədlə atasının döyüş yoldaşlarına məktublar yazmışdı. Ancaq dəqiq cavab ala bilməmişdi. Qərara almışdı ki, atasının Vətəninə - Azərbaycana getsin. Feliçə xəsis qadın deyildi. Qənaət edib bir qədər pul yığmışdı. Cavanşirənin atasının Vətəninə- Azərbaycana gedəcəyini eşidəndə xeyli təəccübləndi. Qənaətlə yığdığı pulları uzaq səfərə xərcləmək istəmirdi. Özü də həyat yoldaşının Vətəninə görməyi ürəkdən arzulayırdı. Oğlunu göz yaşları içərisində yola saldı. Cavanşirənin Azərbaycanda necə qarşılanacağı zavallı ananı narahat edirdi. Əlbəttə, Cavanşir ailəsi haqqında Feliçəyə ətraflı məlumat vermişdi. Ancaq Cavanşirənin valideynlərinin sağ qalmalarına ümid az idi. Oğlu Cavanşirə da atasının Vətəninə bu qədər coşqu və təntənə ilə qarşılanacağını gözləmədi. Babası, nənəsi, bibisi və onun oğlu Cavanşirənin başına pərvanə kimi dolanırdılar. Cavanşirə Azərbaycandan anasına teleqram vurub ata qohumlarına qovuşduğunu, xüsusi bir mehribanlıqla qarşılandığını bildirdi. Cavanşirəni qarşılayan kənd camaatı məəttəl qalmışdı. Oğlan necə də atasına bənzəyirdi. Dünyagörmüş, həmişə sərtliyi ilə seçilən Qurban kişi kövrəlir, gözüni nəvəsindən çəkə bilmirdi. Elə bil ki, oğlu Cavanşir qarşısında dayanmışdı. Cavanşir Vətəninə adını eşitmədiyi İtaliya torpağı uğrunda həlak olmuşdu. Harada dəfn olunduğu bilinmirdi... Doğrudan da müharibənin vurduğu sağalmaz yaralar uzun müddət özünü göstərirdi...

“Yazıçının müharibədən bəhs edən povestləri XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında “hərbi nəsr”in ən yaxşı nümunələridir. Yazıçı bu istiqamətdə daha çox uğur qazanmış və həqiqəti söyləməyə müvəffəq olmuşdur” (S, s.19) Hüseyn Abbaszadənin “Siz haradansınız, müsyo Abel” povestində konkret olaraq döyüş səhnələri təsvir olunmamışdır. Əlbəttə, müharibə hər addımda insanların həyatına öz təsirini göstərməkdə davam edirdi. Povestdə azərbaycanlıların almanların hərbi əsir düşərgələrində çəkdiyi əzab- əziyyətlərindən və mübarizəsindən bəhs olunur. Fransızların Abel adlandırdığı Əbil Xeybərov Bakıda anadan olmuşdu. Tibb institutunu bitirib cəbhəyə yollanmışdı. Döyüşlərin birində ağır yaralanmış və əsir düşmüşdü. Əbil Xeybərov almanların hərbi əsir düşərgələrində də həkimlik vəzifəsini yerinə yetirir, əsirləri müalicə edirdi. Hərbi əsir düşərgəsi Parisin yaxınlığında, kiçik Rodez şəhərində yerləşirdi. Əbil Xeybərov düşərgədə əksəriyyəti azərbaycanlılardan ibarət olan antifaşist təşkilatının fəaliyyətindən xəbərdar idi. Təşkilata azərbaycanlı həkim, hərbi əsir Vəkil Əhmədli rəhbərlik edirdi. Əbil Xeybərov başını aşağı salıb həkimlik vəzifəsini yerinə yetirirdi, təşkilatın işinə qarışmırdı. Gizli antifaşist təşkilatının fəaliyyəti nəticəsində çoxlu azərbaycanlı hərbi əsir dağlara qaçıb yerli partizanlara qoşuldular. İsti iyul gecələrinin birində almanlar düşərgəni mühasirəyə alıb təşkilatın rəhbərlərini, o cümlədən Vəkil Əhmədlini həbs edib güllələdilər. Kimsə təşkilatın üzvlərini, rəhbərlərini almanlara satmışdı. Bu hadisədən sonra hərbi əsirlər Əbil Xeybərovdan gen gəzməyə başladılar. Bir neçə dəfə sui- qəsd təşkil etdilər, öldürmək istədilər, satqın damğası vurdular. Düşərgənin rəisi, alman mayoru Paul Veygel qısa müddətdə Vəkil Əhmədlinin yanına gəlib - gedənlərin siyahısını hazırlamağı əmr etdi. Əbil Xeybərov onların hamısını yaxşı tanıyırdı. Güllənmə təhlükəsi qarşısında qalsa belə Əhmədlinin silahdaşlarını satmadı. Nəhayət, hərbi əsir düşərgəsindən qaçmaq qərarına gəldi. Bir çox çətinliklərdən, təhlükələrdən sonra Parisə gəlib çıxdı və orada bir fransız ailəsinə sığındı. Cəbhə təcrübəsi, həkimlik peşəsi burada da köməyinə çatdı. Həkim işləyən Leskürə kömək etməyə başladı. Azərbaycana geri dönmək fikri onu bir an belə rahat buraxmırdı. Görəsən, Vəkil Əhmədlini və digər hərbi əsirləri satan xain kim idi? İndi özünü qəhrəman kimi qələmə verirdi! Yəqin ki, Azərbaycana yola düşənlərin arasındadır. Əbil Xeybərov 1945- ci ildə Marsel şəhərindən Vətənə qayıtmaq istərkən keçmiş hərbi əsir yoldaşları ilə rastlaşdı. Onlar Əbil Xeybərovu öldürməklə hədələdilər. Xüsusiilə əvvəllər də yaxın dostu olmuş Həmzə canfəşanlıq edirdi. Əbil Xeybərov vəğzalda onu döyənləri polisə vermədi. Yenidən Parisə - doktor Leskürün evinə qayıtdı. Onu mehribanlıqla qarşıladılar. Əbil Xeybərov doktor Leskürün qızı Jorjetta ilə ailə qurdu. İki övladı dünyaya gəldi. Nədənsə birdən- birə Bakıdan gələn məktubların arası kəsildi. Kimlərsə onun Vətənə qayıtmaq yolunu əbədi bağlamışdılar. Baş verən hadisələrdən xeyli vaxt keçmişdir. Əbil Xeybərov ürək xəstəliyinə tutulmuşdu. Ömürünün son illərində hərbi əsir düşərgəsində başına gələnləri Azərbaycan dilində gündəliyə köçürürdü... Jorjetta həyat yoldaşının ölümündən sonra Azərbaycana turist səfərinə getdi. Gündəliyi özü ilə gətirmişdi və çap olunmasına ümid bəsləyirdi. Jorjetta bilirdi ki, keçmiş hərbi əsirlər Azərbaycanda Əbil Xeybərovun satqınlığı haqqında kitab çap etdirmişdilər. Jorjetta nəşriyyatların biri ilə müqavilə bağlayıb gündəliyin işıq üzü görməsinə nail olmaq fikrində idi. Əlbəttə, nəşriyyat xərclərini də artıqlaması ilə

ödəməyi nəzərdə tutmuşdu. Turistlər Azərbaycanın uzaq şəhərlərindən birinə getməyə hazırlaşdılar. Lakin Jorjettanı təcili sürətdə nəşriyyata çağırıdılar. Redaktor məlumat verdi ki, Əbil Xeybərovun xatirələrini oxumuşdur və gündəlikdə yazılanların hamısı doğrudur. Faktlar müvafiq orqanlar tərəfindən yoxlanılmış və təsdiq edilmişdir. Müharibə dövründə Fransada yerləşən və gizli fəaliyyət göstərən müqavimət hərəkatının rəhbərlərini və üzvlərini Əbil Xeybərov yox, Həməzə satmışdır. Həməzə cinayətini boynuna almışdır və o, indi həbsxanada layiqli cəzasını çəkir. Eşitdiyi şad xəbərdən sonra Jorjettanın göy gözləri sevincdən yaşarmışdı. Jorjetta düşündü ki, həyat yoldaşı Bakını, Azərbaycanı, Xəzərin qumlu sahillərini görmədi. Ən başlıcası isə satqının kim olduğunu bilmədi. Sonda vurğulamaq istədik ki, Hüseyn Abbaszadənin müharibəyə həsr etdiyi əsərlər sərt həqiqətlər toplusudur. Bu mənada yazıçının müharibə mövzusunda yazdığı əsərlər XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında "hərbi nəsr" in zirvəsin təşkil edir.

#### **İstifadə olunmuş ədəbiyyat**

1. Abbaszadə H. Seçilmiş əsərləri. II cild. II cild. B., Azərmasr, 1977, 410 s.
2. Məhərrəmov T. Ədəbiyyatın ağsaqqalı. Kaspi, 2010, 24 noyabr, s. 15
3. Nəbiyev B. Böyük Vətən müharibəsi və Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, Yazıçı, 1981, 405 s
4. Nərimanov M. "General" la qazanılan şöhrət. – Azərbaycan, 2012, 24 noyabr, s. 7
5. Yusifli V. Yada düşər xatirələr. - Kaspi, 2017, 1 iyul, s. 19.3

#### **Тема войны в прозе Гусейна Аббасзаде Резюме**

Творчество Гусейна Аббасзаде занимает особое место в азербайджанской литературе XX века. Писатель был активным участником Великой Отечественной Войны. После войны написал много прекрасных рассказов, повестей и романов о войне. Не случайно Гусейн Аббасзаде является ярким представителем «военной прозы» в азербайджанской литературе XX века.

Повести «Его не узнавали», «Четыре воскресенья», «Откуда вы, мусе Абель» до сих пор пользуются огромной популярностью среди читателей. Следует отметить, что Гусейн Аббасзаде в своих произведениях в основном описывает азербайджанских бойцов. Потому что писатель их хорошо знает. В годы войны они вместе воевали. Делили все тяготы трудной солдатской жизни. Со многими из них писатель встречался после войны. Литературные герои Гусейна Аббасзаде сложные, колоритные, неповторимые. В отличие от других писателей Гусейн Аббасзаде говорил правду о войне.

В статье анализируются вышеуказанные проблемы.

**Ключевые слова:** тема, война, проза, Гусейн Аббасзаде, рассказы, повести, герои.

#### **Summary The subject of war in Huseyn Abbaszade's prose**

Huseyn Abbaszade's creativity occupies an important place in the 20th century Azerbaijani literature. The writer was a participant in the Great Patriotic War. He was wounded many times, awarded with orders and medals. After the war, he wrote novels, poems, stories. It is no coincidence that Huseyn Abbaszadeh is one of the brightest representatives of "military prose" in the 20th century Azerbaijani literature.

Huseyn Abbaszadeh mainly created artistic images of Azerbaijani fighters in his works about the war. Because the writer knew them well. They fought together during the war. They had seen the hardships of a soldier's life together.

Huseyn Abbaszade succeeded in telling the complete truth about the war. The writer's literary heroes are complex and unique. The article examines the above-mentioned problems.

**Key words:** Huseyn Abbaszadeh, war, prose, narratives, heroes

**Rəyçi: Dos.Kadiyeva S.Ə.**